

БРОДСКИ ПИШЕ ОДИСЕЈУ

ОДИСЕЈ ТЕЛЕМАХУ¹

Мој Телемаше,
 Тројански раџ
 завршен је; ко је љобедио, не сећам се.
 Грци, веровајно; џолико мрџвих
 из куће моју да избаце само Грци.
 Па иџак, џуџи који нас је водио
 ка родном дому исџаде сувише дуџ;
 као да је Посејдон, док смо ми џамо
 џубили време, расџезао џросџор.
 Ја сада не знам џде се налазим,
 ни џџа је џреда мном. Неки џрљав оџок,
 жбуње, висока здања, џрокџање свиња,
 заџуџџен врџи, некаква царица,
 џрава и камење... Мили Телемаше,
 сва осџрва лице једно на друџо,
 кад човек џревише луџа, и мозак
 већ се збуњује, док броџи џаласе,
 око, џомућено хоризонџом, џлаче
 и водено месо заџрџава слух.
 Не сећам се како сврџио се раџи,
 ни колико је џеби сад џодина.

Порасџи велик, мој Телемаше, расџи.
 Само бози знају да л' ћемо се сресџи.
 Ти сад већ ниси она мала беба
 исџред које сам огџонио бикове.
 Да није Паламеда, сад бисмо били заједно.
 А можда је у џраву он: без мене
 џи си сад џоџџећен Еџиџових сџрасџи,
 и сни су џџвоџи, Телемаше, чисџи.

1972.

¹ Наведено према Јосиф Бродски, Сџаница у џусџињи, превео са руског Милован Данојлић, Интелекта, Ваљево, 2000.

*Посџоје злочини ђори од сџаљивања књиџа.
Један од њих је не чиџаџи их.*

Јосиф Бродски

У чувеној песми Јосифа Бродског „Одисеј Телемаху“ очита је неутажива жудња за јединством са онима са којима се није, али и пуна ганутљива трезвеност о ономе шта следи после. Овде се, ипак, не пева о чежњи за насталима већ о посебно рефлексивној осећајности лутајућег Одисеја према сину Телемаху. Реч је о томе да сина у очевој имажинацији има све више, иако је син предмет чежње, а онога ко чезне све је мање без обзира на то што је његова стрепња кудикамо већа. Нова дубина Одисејеве чежње у песми Јосифа Бродског остварена је одмереном употребом епистоларне форме. Не зна се како би Одисеј, иначе, одаслао право писмо. Њиме се, у ствари, алхемијским процесом мешавине сећања, осећања и својеврсне прекогниције, остварује посебно јединство онога који чеЗнући ишчезава и онога који је предмет чежње, а тек настаје и одраста у неизвесности обостране зебње.

У песми се односи оца и сина, Одисеја и Телемаха, не вулгаризују и не патетизују. У складном духовитом залету Одисеј, познат као добар говорник, лукавац и подругљивац, испољава свој иронијски смисао за судбинско: *Ко је џобегуо, не сећам се.*

Писмо, тако, постаје посебно метафоричко слово. Иронијским сенчењем исказује се важност недословности. Одисејев дух и видовитост долазе до изражаја у снажном афективном контрапункту: Не сећа се онога што је било и у чему је учествовао. Сећа се онога што ће тек бити. На тај начин као да се, прећуткивањем, чини да оно што је било буде као да никада није ни било.

Реч је, наиме, о нарочитом одисејском језику који је посебно складиште иронијског духа.

Одисеј преобликује значење својих речи дајући им, привидно, партикуларни смисао: *Толико мрџивих из куће моју да избаце само Грци.* Ту може бити речи, посредно, о свим народима који су уплетени у непрекидне битке човечанства. Грцима, наравно, али и о Русима, Јеврејима, Србима... Данил Хармс је то горко иронично обликовао као: *Сви сви Јевреји џиф / сви сви Руси џаф / сва сва Русија џуф / џиф, џаф џуф.*

Бродски премошћује разлике међу епохама и народима, па и између генерација и говори о *сџалносџи различџиој* која прети да се преточи у цикличну *разноликосџи сџалној*. Приметан је сарказам којим се призива хамлетовска неодлучност о могућности и потреби Одисејевог сусрета са сином. Заправо је Одисеј обрнута слика Хамлета, изокренута слика оца и сина у међусобном несусретању, али сталној чежњи и варљивости привида и сећања. Хамлет је, у ствари, Одисеј који се, уморан од будућих наслућених лутања, управо клони акције јер она не доноси ништа битно ново осим у географском смислу. Континенти су у нама. Постоји и унутрашње лутање. Одисеј лута као својеврсни дух, враћајући се дому (Бродски помиње Телемаха, не супругу Пенелопу ни оца Лаерта ни мајку Антиклију), а Хамлет би морао да оде из дома, да је одлучнији, у извеснију неизвесност него што је Одисејев повратак (о мотивима повратка ратника у српској књижевности писао је најпозресније, можда, Рајко Петров Ного у књизи *Планина и џочело*, „Повратак“).

Извесно пантеистичко начело о поистовећењу света и богова (*Само бози знају да л' ћемо се сресџи*) јесте и притајена иронична полемика са боговима. То је и важна одредница модерне поезије. Отуда се и најпознатија песма Лазе Костића, мољењем за опроштај, оглушује о најважнија начела модерности иако има одисејско надахнуће о могућем *сџрагању*.

Међутим, Одисеј у песми Јосифа Бродског нема свест о страдању као лирски јунак Костићеве поеме. Код Бродског се богови виде као саставни, неизоставним подразумевајући део живота. Лутање, у ствари, јесте воља доконих богова који, попут Посејдона, *расијежу њросиор*. У тренутку када се простор пусти он, попут надмене опруге, произведе трагички блиски судар оних који су били немерљиво далеко. Растанак од сина (*не сећам се колико је шеби сад јодина*) и могућност поновног несастајања као избегавање могућег сукоба и *Егидових сирасији* јесте део неопходности због евентуалног прекорачења *хибриса*.

Извесни мистицизам и, привидно, олако мирење са идејом *вечитој несусрећања* сврставају Одисеја Јосифа Бродског, дакле, у хамлетовске лирске јунаке. Примењена иронија јесте ту да се ублажи патетика „душевних понора“. Наслућујемо да Телемаху не предстоји никакав вертеризам, иако се Гетеов Вертер заљубљује управо у време кад чита Хомерова дела. Мистични могући бездан између Одисеја и Телемаха јавља се у облику ненаметљиве ироније да би се прикрила трагичка патетика која би могла да наступи.

Јосиф Бродски овом песмом показује како није од оних уметника пуких следбеника мита. Он га стваралачки иновира представљајући детаље који би могли да се одиграју мимо воље богова. Отуда у овој песми као да нема ничега конформистичког. Она је превише фројдовска да би била опонашатељска. Сигмунд Фројд се не уочава само у мотиву *Егидових сирасији*. Он је виђен и у елементима животне практичности којој је Одисеј био склон. По принципу *кисело трожђе, слабак лимун*, грчки јунак се у песми Јосифа Бродског одриче узбуђења могућег виђења са сином у име избегавања предстојећег неминовног сукоба. Ако ћемо се, кад-тад, сукобити, као да каже Одисеј, боље је да се, онда, и не видимо. А једном се морамо суочити. После сукоба јунаци се, свакако, не би ословљавали са *мој Телемаше и мили Телемаше*. Сваки сукоб између очеве и синова, стога, има елементе карамазовштине. Уосталом, није Јесењин узалуд одустао од *јисма оцу*, иако их је написао и мајци, помињући само да оцу купи *оне сивари*, и сестри и деди... Није узалуд, такође, велики руски песник певао занесено, уместо о оцу, о пријатељима Мариенгофу, Качалову (чак и Качаловљевом псу Џимију), кравама, керушама, лисицама... И као што је Бродски „светску славу носио са малим подсмехом“ (Милован Данојлић), тако се и Одисеј у песми обраћа величинама у тзв. недостојном градацијском низу: *Ја сада не знам где се налазим, / ни шћа је њреда мном. Неки њрљав ошок, / жбуње, висока здања, њрокшање свиња, / зайушћен врћ, њекаква царица, / њправа и камење...*

Слично надахнутом Љубомиру Ненадовићу који у својим путописима пише о свињама и професорима, као истоврсним извозним артиклима, упоредо.

Могло би се рећи да је својом поезијом Бродски дигао својеврсни лирски устанак против старе сирове патетичности, али није сасвим одустао од своје патетике. Песник не пише сасвим јасно ни потпуно кратко. Његови стихови, међутим, јесу мера посебне прецизности која води до разобличавања онога што је устоличено као лирски стандард. Нема сувишних преувеличавања у песми. Свет се обликује без гротескних украса. Извесна иронијска изостреност мита, ипак, остаје као главно обележје песме „Одисеј Телемаху“.

Једна од последица таквог поступка јесте ненаглашена алегоризација песме. Она у облику скривене параболе износи, за традицију непожељни, својеврсни моралистичко-дидактички садржај. Унутрашња структура текста подразумева реторичко понављање и уверавање у привидни парадокс: Можда је боље ничега се не сећати; можда је изазовније и не стићи на циљ; није немогуће да је прави смисао у непроцесуалности, ако је непроцесуалност икако могућа, у заустављању времена у тренутку кад смо били, као Телемах, *мале бебе*, како се плеонастички одлучио у преводу Милован Данојлић.

Бродски нас не забавља својом песмом. Он нас, у ствари, скривено ненаметљиво поучава. Као да се налази са оне стране узвишене моралности. Нагомилана опкорачења служе да се необичностима о *несећању*, чудноватим преокретом изазове читалачка пажња. Јер сви смо ми некада били, или још увек јесмо Телемаси, али Одисеј је један. Ефектно употребљена завршна паралогија о поштеди од *Егидових сџирасџи* враћа нас у својеврсни неоромантизам где су сукоби сасвим друге врсте. У Едиповом комплексу има нечега од унутрашњег дијаболизма, а то увек наводи на размишљање. Бродски се овом песмом приказује као заступник крајњег субјективизма и нове моралности очишћене од сентименталистичких натруха. Отуда и стожерни универзални исказ усред песме: *Мили Телемаше, / сва осџирва личе једно на друго, / кад човек џревише луџа, и мозак / већ се збуњује, док броји џаласе, / око, џомућено хоризонџом, џлаче / и водено месо заџрџава слух.*

Употребивши разнолика чула (сlike вида и слуха) лирски субјект у лику Одисеја Јосифа Бродског покреће на асоцијативност, претерицијом, наглашава привидним одустајањем. Деконструира табу теме и општа места. Оно о чему се тек узредно говори, дакле, постаје ненадано најважније. Оштроумни преврат и видовити скептицизам, отуда, постају посебно реторичко средиште. Употребом скривене ироничне претериције доводи се до опализације (преливања значења) и уочавања нових односа међу појавама које делују тако слично као што острва личе једно на друго. И нема у томе нимало лукавости. Има само непатворено дубоке нове истине. Поезија Бродског која никако неће да буде утилитарна, одједном скривено поучава. Телемаси би остали чисти кад не би скривали ништа. Ако је могуће не скривати бар нешто.

Песма Јосифа Бродског није спутана наглашеним поступцима ни строгим метром. У форми ненаметљивог недовршеног дијалога читалац се подстиче дубље на промишљање, ма то било и извесно психологизирање. У том смислу сваки Одисеј се доживљава као трајни прогнаник. Очеви су, можда, занемарени Одисеји који и не треба да се враћају с пута. Једино тако ће Телемаси одрасти без оптерећења и остати „чисти“.

Овде нема честог песничког страха од живота и трагике, нема сувишног трагичког осећања. Постоји, насупротив, готово релаксирајуће расположење због сазнања да, можда, једни другима више значимо својим одсуством него присуством. Нема ту ни уобичајеног фолклора меланхолије. Одисеј лута морима неизвесности силазећи и у подземни свет. Он давно не живи у свету страха, али осећа страх од уобичајено неправедног, у својим налетима, отупелог света.

Одисеј у песми, отуда, подсећа на напаћеног и освешћеног просветитеља зачаране *шуме заблуда*. Просветитељ нас помало намерно збуњује, па доводи и до извесног пренеражења. У песми се, зато, лови оно што је другачије. То доводи до својеврсног отрежњења, а можда и усхићења.

Јосиф Бродски овом песмом, као и низом других, пева о обавезној метафори *сличних осџирва* и самосталној искључивости аутентичног певања.

Јер постоје злочини гори од нечитања. Један од њих је не препустити се матици проблематичне истине у коју вас књиге бацају.